

предприятий // Международная экономика и международные отношения. — 1996. — № 12. — С. 107—118.

5. Аукционек С. Теория переходной экономики и ее место в ряду экономических наук // Международная экономика и международные отношения. — 1996. — № 10. — С. 11—19.

Герасимчук В. І., канд. екон. наук
РВПС України НАН України

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ РОБОЧИХ МІСЦЬ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Перспектива створення систем робочих місць пов'язується з реструктуризацією економіки, яка має забезпечити стабілізацію і перехід до економічного зростання. Головними складовими реструктуризації є встановлення різноманітних форм власності та активізація інноваційної діяльності.

Наслідком негативних структурних зрушень у промисловості України в останні роки стало не тільки значне підвищення питомої ваги базових галузей, а й зниження частки галузей споживчого сектору у ВВП.

Зміни структури промисловості в найближчій перспективі відбуватимуться в напрямках, по-перше, прискореного розвитку провідних галузей, які спроможні дати нові імпульси технологічному прогресу; по-друге, переливу капіталів у галузі, що мають потенційні можливості вже в найближчі роки досягти конкурентоспроможності і вийти на світовий ринок.

Враховуючи стартові умови інноваційного відродження вітчизняного промислового виробництва, необхідно на першому етапі зосередити зусилля на підвищенні технічного рівня базових галузей промисловості, проголосивши основною метою посилення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на базі інтенсифікації розвитку пріоритетних і наукомістких виробництв. На другому етапі центр ваги доцільно перенести на сприяння модернізації і створення принципово нових технологій шляхом переливу капіталу в більш прибуткові та перспективні галузі. Характерним для промисловості на даному етапі є її орієнтація на виробництво проміжних продуктів базових та видобувних галузей з низьким ступенем переробки сировини, а не на продукцію кінцевого споживання.

Реструктуризація промислових підприємств у таких галузях, як машинобудування, металообробка, хімічна, а також деревооб-

робна, скляна і фарфоро-фаянсова промисловість, повинна супроводжуватися підвищенням питомої ваги виробництва предметів народного споживання, і перш за все довгострокового користування (автомобілі, мотоцикли, телевізори, пральні машини тощо). Такий підхід дасть можливість додаткового створення нових робочих місць. Він є дієвим і тому, що дані галузі найбільшою мірою є носіями інноваційного розвитку.

У процесі реструктуризації промислового виробництва можливе збільшення кількості робочих місць і зайнятих, а також зменшення масштабів структурного безробіття за умови інноваційно-інвестиційного розвитку, необхідних структурних зрушень та диверсифікації виробництва. Внаслідок здійсненої в останні роки некерованої конверсії підприємств ВПК їх виробництво зазнало значного скорочення, в ряді випадків зупинилося зовсім. Разом із тим саме ці підприємства, маючи технологічні, кадрові, матеріально-технічні ресурси, можуть стати осередком реструктуризації виробництва і створення робочих місць для виробництва продукції у цивільних цілях.

Виходячи з об'єктивних умов формування розвинених ринкових відносин, враховуючи несприятливі стартові умови реструктуризації вітчизняної економічної системи, доходимо висновку, що вона має бути зорієнтована вже на першому етапі прогнозованого періоду на створення замкнених технологічних комплексів, товарним результатом яких буде продукція з високим ступенем обробки, наукомістка і конкурентоспроможна, що потребує створення системи робочих місць по ланцюгу від НДДКР до високотехнологічних виробництв.

Характерним для періоду до 2015 року будуть структурні зрушення в промисловому виробництві на інноваційній основі, що передбачає потенційні можливості розвитку системи робочих місць і об'єктивно висуває нові вимоги до незайнятого населення, а саме: підвищення професіоналізму та професійної мобільності, яка має формуватися на всіх рівнях професійної та загальноосвітньої підготовки. Саме таке спрямування економічного реформування відповідає сучасним тенденціям розвитку промисловості в країнах з розвиненими ринковими системами. До них відноситься, по-перше, концентрація виробництва в науково-, фінансово-промислових групах (зокрема це стосується машинобудування, металургійної галузі, а також паливно-енергетичного комплексу); по-друге, розвиток середнього і малого інноваційного бізнесу; по-третє, розвиток малих підприємств, що виробляють товари народного спожив-

вання, зокрема, в легкій, харчовій промисловості; по-четверте, в інноваційно орієнтованих галузях зменшення кількості мало-кваліфікованої робочої сили і збільшення чисельності працівників інтелектуальної праці та висококваліфікованих робітників. У цілому зростає освітній рівень та кваліфікація працівників відповідно до вимог попиту, що базується на інноваційній основі розвитку промислового виробництва.

В умовах переходу до розвинених ринкових відносин реструктуризація у промисловості може дати ефект, якщо вона буде супроводжуватися технічним оновленням основних виробничих фондів та виробів. Саме така реструктуризація промисловості, що приведе до високої продуктивності праці в найближчій перспективі, має стати головною умовою пом'якшення соціального напруження в суспільстві та створить необхідні умови входження України в світовий ринок.

Отже, в перспективі до 2015 року можна прогнозувати зростання попиту на висококваліфіковану робочу силу:

- в машинобудівній галузі промисловості, зокрема в електромашинобудуванні, транспортному, сільськогосподарському, ракето-, судно-, літакобудуванні, приладо- і верстатобудуванні, тому що в цих галузях є новітні науково-технічні проекти для виробництва конкурентоспроможної продукції;

- в галузі хімічної та нафтохімічної промисловості у зв'язку з необхідністю збільшення обсягів виробництва для насичення внутрішнього ринку миючими засобами, мінеральними добривами, нафтопродуктами тощо вітчизняного виробництва, для чого є всі необхідні матеріальні ресурси;

- в легкій і харчовій промисловості, тому що на сучасному етапі в цих галузях є великі потужності для виробництва продукції широкої номенклатури;

- в промисловості будівельних матеріалів за рахунок збільшення виробництва та розширення номенклатури виробів з облицювального каменю, цементної та іншої будівельної сировини, якої в країні достатньо для задоволення товарами з неї потреб як внутрішнього ринку, так і на експорт в близьке зарубіжжя.

Зміни, що відбуваються в паливно-енергетичному комплексі, дають підстави прогнозувати зменшення кількості зайнятих через закриття нерентабельних вугільних шахт, яке буде значно більшим, ніж зростання попиту на робочу силу у газовій та нафтогазовій галузях. Проте актуальною в умовах неминучої модернізації галузей на новій технологічній основі стає проблема підготовки відповідних кваліфікованих кадрів, фахівців і робітників.

Зрушення в структурі робочих місць в сільському господарстві визначається станом матеріально-технічної бази цієї галузі та трансформацією відносин власності на селі. Зростання потреби в створенні нових робочих місць в цій галузі обумовлюється, перш за все, різким зменшенням зайнятих в усіх сільськогосподарських підгалузях. За останні десять років чисельність зайнятих в сільському господарстві скоротилася майже на 1/5. У прогнозуванні зрушень у кількості робочих місць необхідно виходити з тієї обставини, що високий (неефективний) попит на працю в цій галузі сформувався у зв'язку з технічною та технологічною відсталістю сільськогосподарського виробництва.

Впровадження нових технологій та техніки супроводжуватиметься підвищенням обсягів виробництва при скороченні чисельності працюючих, через що може зростати безробіття в сільськогосподарській галузі. При цьому зростає пропозиція низькокваліфікованої робочої сили, яка без перепідготовки не може бути використана в інших галузях економіки на створених нових робочих місцях.

Для того, щоб забезпечити право громадян на робочі місця в найближчій перспективі, необхідно створити умови для малого та індивідуального підприємництва як у сільському господарстві, так і в обслуговуючих його галузях. При цьому державна політика сприяння працевлаштуванню повинна бути зорієнтована на створення нових робочих місць у сільській місцевості, що нівелюватиме соціальну напругу на ринку праці у містах. За розрахунками спеціалістів, у найближчі п'ять років із сільського господарства може бути вивільнено близько 1 млн працівників. Переведення сільськогосподарської галузі на інноваційну основу, що означає виробництво вітчизняної сільськогосподарської продукції, конкурентоспроможної на міжнародних ринках і яке повинно стати основою для формування нового типу та структури зайнятості в цій галузі, може здійснитися за межами 2015 року. Отже, в рамках перспективного періоду, що розглядається, поряд з активізацією інноваційної діяльності в галузі сільського господарства необхідно інтенсивно створювати нові дешеві робочі місця, які вимагають мінімальних обсягів капітальних вкладень. До реалізації цього напрямку відноситься розвиток виробничої та соціальної інфраструктури на селі, створення малих підприємств по переробці місцевої сировини, відкриття сезонних промислових виробництв тощо.

Зрушення в структурі робочих місць в перспективі до 2015 року пов'язані з соціальною переорієнтацією та реструктуризацією економіки країни, яка нині здійснюється у специфічних

умовах обмежених фінансових ресурсів. Тому значною мірою збільшення робочих місць слід очікувати у сфері послуг, орієнтованих на масового споживача, зі швидким обігом капіталу й одночасно високою трудомісткістю (рекреація, туризм, готельний бізнес).

Як свідчить аналіз, за 10 років реформування в економіці не відбулися прогресивні структурні зрушення, тому що зміна форми власності не супроводжувалася інвестиціями в інноваційні та базові галузі вітчизняної економіки, до яких належать машинобудівна та металообробна галузі промисловості, електроенергетика, чорна металургія, вугільна промисловість і сільське господарство.

Структурна перебудова базових галузей промисловості та сільського господарства на інноваційній основі, яка є пріоритетною, потребує значних капітальних вкладень. Для нашої економіки з її обмеженими можливостями державного інвестування найбільш прийнятним є апробована міжнародна практика інвестування інноваційної структурної перебудови завдяки змішаному фінансуванню: внутрішнього (в різних співвідношеннях приватного і державного) та зовнішнього (прямі іноземні інвестиції, під державні гарантії, портфельні інвестиції). Орієнтація інвестицій на інноваційний розвиток вказаних базових галузей економіки дозволить збільшити обсяги виробництва і потягне за собою збільшення та відтворення перспективних нових робочих місць, що потребують висококваліфікованої робочої сили.

Для того, щоб зняти напруження на ринку праці в країні у найближчі 6—7 років, необхідно щорічно створювати по 1 млн робочих місць. Отже, пріоритетна роль розвитку вищезначених базових галузей полягає в тому, що в промисловості та сільському господарстві зосереджено 55 % загальної чисельності всіх зайнятих у матеріальній сфері економіки.

Досягнення раціональних зрушень, що визначаються переотомом робочої сили з виробничої сфери у сферу послуг, базуються на високому рівні продуктивності праці в матеріальній сфері економіки. В Україні спостерігається скорочення чисельності у сфері послуг: у 1994—1999 роках чисельність працюючих у торгівлі, громадському харчуванні, матеріально-технічному постачанні, збуті, заготівлях скоротилася на 7,3 %; освіті, культурі, мистецтві, науці й науковому обслуговуванні — на 16,1 %; охороні здоров'я, фізичній культурі та соціальному забезпеченні — на 4,1 %.

Прогресивна тенденція збільшення попиту на ринку праці на

спеціалістів різної кваліфікації в нашій країні можлива за умови суттєвого підвищення продуктивності праці на основі зміни технологічних способів виробництва в усіх його визначальних ланках та реструктуризації економіки. Лише таким шляхом можна виправити прорахунки в незбалансованому розвитку виробничої і невиробничої сфер. Для цього необхідно змінити на протилежну тенденцію скорочення чисельності наукових кадрів. За період з 1991 по 2000 рік чисельність працівників основної діяльності та фахівців, які зайняті науковою і науково-технічною діяльністю, зменшилася в 2,6 рази.

На фоні скорочення наукового потенціалу спостерігається загрозлива тенденція зниження кількості підприємств, які фінансують виконання НДДКР. Падіння темпів оновлення основних виробничих фондів, повільне виведення з експлуатації старих засобів виробництва призводить до накопичення старого обладнання. Ступінь зносу всіх основних виробничих фондів зріс і у 1999 році сягав 47,9 %; у промисловості — 48,2; в сільському господарстві — 49,6; у будівництві — 42,8 %. Скорочується сфера інноваційної діяльності: якщо в 1997 році у промисловості України інноваційною діяльністю займалося 1655 підприємств, то в 1998 році — 1503, в 1999-ому — 1376, у 2000-ому спостерігається збільшення кількості таких підприємств до 1491, або на 8,4 % порівняно з попереднім роком.

У процесі реформування економіки країни, як було зазначено, інновації є одним з визначальних факторів успішної перебудови та прискорення економічного зростання. Натомість під час ринкової трансформації суспільної системи спостерігається стрімке падіння впровадження інновацій.

Слід вважати негативною тенденцією стале зниження обсягів виробництва в ряді галузей економіки (промисловість, будівництво, транспорт, зв'язок тощо) масштабів і коефіцієнтів щорічного вибуття основних виробничих фондів та стабілізації цих показників щодо всіх виробничих і невиробничих фондів господарського комплексу країни. Посилення цієї тенденції не створює передумов як для впровадження новітніх технологій та прогресивної техніки, так і для створення додаткових робочих місць.

Створення Українського банку реконструкції та розвитку, яке намічається у 2001 році, повинно забезпечити фінансування бюджетних видатків тільки на кредитній основі. При цьому кредитування інноваційних проектів повинно здійснюватися відповідно до пріоритетів економічного розвитку України. Ре-

формування пенсійної системи, розвиток різних форм страхування сприятиме формуванню відповідних фондів, кошти яких також можуть стати відчутним джерелом інвестування і створення робочих місць.

З метою посилення структурно-інвестиційного регулювання в напрямі зближення попиту на робочу силу та її пропозиції в умовах вітчизняного ринку праці необхідно здійснювати коротко- та середньострокове прогнозування відтворювальної та технологічної структури основних виробничих фондів у динамічному взаємозв'язку з балансом трудових ресурсів, рекомендувати інвесторам одночасно з проектами капітального будівництва розрахунки їх забезпечення робочою силою певного професійно-кваліфікаційного складу.

На основі цих прогнозів необхідно також розробити національну програму економічного зростання за трьома головними напрямками: перший — інноваційна реструктуризація, зорієнтована на підвищення продуктивності праці (продуктивної зайнятості); другий — у зв'язку з обмеженнями на даному етапі інвестиціями відновлення у виробництві існуючих робочих місць, тобто підтримка зайнятості на цих робочих місцях; третій — це створення нових робочих місць як у виробничій сфері, так і у сфері послуг.

Тенденція створення додаткових робочих місць обумовлюється загальними факторами розвитку ринкових відносин та особливими характеристиками для перехідного періоду. До перших з них відносяться інноваційні, інвестиційні, організаційні, соціально-економічні, політичні; до других — зміна форми власності, структурні економічні зрушення, інституціональні перетворення тощо.

У період до 2015 року на розвиток робочих місць будуть впливати специфічні фактори цього періоду, а не загальні притаманні для розвитку вже сформованого ринку. Тому якщо економіка країни буде повернута у бік інноваційного розвитку, то вже в перспективі до 2015 року на ринку праці буде відчуватися нестача висококваліфікованих робітників. Залежно від темпів інноваційного розвитку в тих чи інших галузях попит на висококваліфіковану робочу силу перевищуватиме пропозицію. Це протиріччя може бути подолане шляхом створення гнучкої системи перепідготовки кадрів та підвищення їх кваліфікації.

Таким чином, інноваційна орієнтація розвитку економіки та пов'язані з дією цього фактора зміни галузевої економічної стру-

ктури матимуть на ринку праці наступні наслідки:

- підвищення попиту на висококваліфіковану робочу силу в зв'язку з пріоритетним розвитком інноваційних галузей;
- підвищення попиту на працівників академічної, галузевої, заводської науки, розробників НДДКР;
- підвищення потреби в працівниках соціальної сфери у зв'язку з переорієнтацією на пріоритетний розвиток таких її галузей як рекреація, туризм, готельне господарство, що відзначаються високою трудомісткістю і здатний забезпечити значний приріст робочих місць;
- перетік робочої сили в інші сектори сфери нематеріальних послуг (інформаційні послуги, освіта, культура, мистецтво) у зв'язку з посиленням їх ролі у формуванні та розвитку трудового потенціалу;
- збільшення попиту на робочу силу в зв'язку з повним використанням виробничих потужностей і ефективних робочих місць у таких галузях, як легка, харчова промисловість, машинобудування, де у зв'язку зі спадом виробництва вони недовикористовувалися;
- зростання попиту на робочу силу в таких важливих для економіки України галузях, як транспорт і зв'язок, ринок послуг яких далеко ненасичений і має тенденцію до зростання.

**Мельник С. В., Кошелєва Г. Б., кандидати екон. наук
НДІ соціально-трудових відносин**

ПРО ВПЛИВ ЗАПРОВАДЖЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО РЕЖИМУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЗБЕРЕЖЕННЯ ДНЮЧИХ ТА СТВОРЕННЯ НОВИХ РОБОЧИХ МІСЦЬ НА ТЕРИТОРІЯХ ПРІОРИТЕТНОГО РОЗВИТКУ (НА ПРИКЛАДІ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Реалізація спеціального режиму інвестиційної діяльності на Луганщині направлена на формування підвалин для економічного зростання обсягів виробництва та реалізації виробництва товарів і послуг, реанімацію підприємств промисловості, транспорту та невиробничої сфери, підвищення зайнятості, реального зростання рівня життя населення і стабілізацію безробіття у старопромислових регіонах, започаткована Законом України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Луганській області» та